

Programmagids / Programfüzet

voor de Heeren Professores
Burgemeesteren gemaect
schap bij dese aende Hinc
indenten alhier permissie
ten elf uren voor nocht
inim vande Aia
aeren godtsdienste

U wordt door de Stichting Protestants Christelijke Geestelijke Verzorging voor Hongaren in Nederland en door de Vakgroep Nederlands van de Universiteit Debrecen van harte uitgenodigd voor het symposium, de herdenking en de tentoonstelling

290 jaar Hongaarstalige kerkdiensten in Utrecht

Op 1 december 2012, open vanaf 14.00 uur

Universiteit Utrecht,
Aula/Unie van Utrechtzaal, Domplein 29, 3512 JE Utrecht.

Programma:

14.30 uur Welkomstwoord: Gyula Sümeghy, ambassadeur van Hongarije

Lezingen:

14.40 uur Ferenc Postma: De Hongaren en het onderwijs aan de
Universiteit te Franeker

15.00 uur Réka Bozzay: Het alledaagse leven van Hongaarse peregrini
in Nederland in de vroegmoderne tijd

15.20 uur Péter Eredics: Sporen van de peregrinatio hungarica
in de vroegmoderne tijd

15.40 uur Márta Tüski: De 'Hongaarse' Kerk in Nederland

16.00 uur Lucius W. de Graaff: Hongaarse kleedjes in Hollandse kerken

16.20 uur Afsluiting

Dagvoorzitter: Gábor Pusztai

Ter geleide

Als u een stadswandeling door Utrecht maakt, dan komt u op drie plaatsen gedenkplaquettes tegen die iets aanduiden van de aanwezigheid van Hongaarse studenten. In het Oude Academiegebouw de plaquette van de Peregrinus student, in de Pandhof de plaquette over de 'Hongaarse kerk' aldaar en in de Geertekerk de plaquette ter gelegenheid van het 250-jarige bestaan van het Stipendium Bernardinum (een studiebeurs voor studenten uit de Pfalz en Hongarije, die nog steeds actief gebruikt wordt.)

Door heel Nederland zijn er welgeteld 19 gedenkplaquettes die de aanwezigheid van Hongaren in Nederland aanduiden. Het is iets unieks: een volk dat tijdelijk of vast in den vreemde verblijft, laat bewust sporen na. Voor wie? Uit welke motivatie? Het bijzondere is dat Nederlandse gemeenschappen deze plaquettes koesteren. Het meest recente voorbeeld is de Remonstrantse gemeente in Utrecht. De gemeente droeg de idee om mee te gedenken dat het Stipendium 250 jaar bestaat en is bereid om de 'nazorg', de toeristen en belangstellenden, op te vangen en rond te leiden. De Hongaarse gemeenschap gaf de aanleiding en samen gaan wij verder.

Anders is gedenken een dode bedoening. Gedenken om het verleden, dat al niet meer is. Gedenken is het verleden zo feitelijk mogelijk weergeven geïntegreerd in het heden.

Toen de vroedschap de Hongaarse studenten toestemming gaf om kerkdiensten te houden in de eigen taal, nu 290 jaar geleden, was dat ook controversieel. In de notulen van de kerkenraad van de Domkerk kunnen wij lezen dat de studenten al geïsoleerd waren en door de eigen kerkdiensten zich nog meer afzijdig hielden van de gemeenschap in Utrecht. Een hedendaagse vraagstelling, die ons in Nederland ook nu nog tot nadenken moet stemmen. Aan de ene kant waarborgt Nederland de bijzondere vrijheid dat je als ingekomen volk je eigen godsdienst vrij mag belijden én je eigen taal mag blijven koesteren. Aan de andere kant ben je als Nederlands burger iets verschuldigd aan het land dat jou die vrijheid waarborgt. Door een geïsoleerde opstelling kun je niet deelnemen aan de maatschappij.

Met deze gedachten in het achterhoofd hebben wij voor u het symposium voorbereid. Wij hopen dat wij samen zullen gedenken om samen verder te gaan met een vernieuwde blik. Lerend van wat de ander te bieden heeft.

M. Tüski

Tentoonstelling ter gelegenheid van 290 jaar Hongaarstalige kerkdiensten in Utrecht

9 november – tot 3 december in de Domkerk:

Hongaarse Bijbels en grafisch werk van Béla Gy. Szabó: De Openbaring van Johannes.

Vanaf 9 november aanstaande kunt u een tentoonstelling in de Domkerk bezichtigen ter gelegenheid van 290 jaar Hongaarstalige kerkdiensten in Utrecht. De vroedschap van Utrecht gaf in 1722 toestemming aan de Hongaarse studenten in Utrecht om het auditorium, gelegen in de Pandhof, te gebruiken voor hun 'godsdienst oefeningen en predicaties'. Dit wil de Hongaarse Kerk in Nederland herdenken met een symposium op 1 december en een tentoonstelling in de Domkerk.

De tentoonstelling zal uit twee delen bestaan: Hongaarse Bijbels en etsen uit de jaren zeventig van de vorige eeuw, gewijd aan de Apocalyps.

Een tentoonstelling over Hongaarse Bijbels is op zich niet bijzonder, als je je niet voor oude Bijbels interesseert. Toch is ze opmerkelijk, omdat vanaf de 17e eeuw *Nederlandse en Hongaarse mensen* Hongaarstalige Bijbels lieten drukken in Utrecht en andere steden. Waarom deden ze dat? De eerste Hongaarse Bijbels werden in Leiden en Amsterdam gedrukt, omdat tijdens de Contrareformatie de Katholieke Kerk de druk van Bijbels in eigen taal verbood. Hongaarse drukkers kwamen naar Nederland om hier in de leer te gaan bij o.a. drukker Blaauw te Amsterdam. Één van die drukkers, Miklós Misztótfalusi Kis, ontwierp zelf het lettertype voor deze bijbel: antiqua, dat nog tot heden gebruikt wordt; ook op de computer. De Hongaarse drukkers bekostigden uit eigen inkomen de druk van Hongaarstalige Bijbels.

Hieronymus van Alphen, professor aan de theologische faculteit te Utrecht, zamelde geld in om 'voor de armen' goedkope Hongaarstalige Bijbels te drukken. Deze Bijbel, gedrukt in 1765, wordt de "Utrechtse Bijbel" genoemd. Vanaf deze inzameling kun je stellen dat Nederlandse kerkmensen door de eeuwen heen steeds opnieuw geld bijeenbrachten om Hongaarstalige Bijbels in Nederland te drukken voor Oost-Europa: voor de 'broeders en zusters' in nood. Tot op heden.

Tijdens het communisme in Hongarije werd er ook vanuit het Dompastoraat, o.l.v. dominee Van der Werf, aandacht aan besteed. Bijbels en pastoraat voor de Hongaarse dominees die gevangen zaten. Het is ook een stukje van de geschiedenis van de gemeente van de Domkerk.

Het tweede deel van de tentoonstelling bestaat uit etsen gebaseerd op het boek Openbaring, gemaakt door Béla Gy. Szabó te Cluj, Roemenië. De Hongaarse Kerk heeft geleden onder vervolgingen. Dit heeft het denken van de kerk gevormd. Maar wij willen niet 'de slachtofferrol' herdenken en laten zien. Wij willen laten zien hoe sterk kunst protest en pijn kan uitdrukken. Want toen Gy. Szabó deze etsen vervaardigde in de jaren 1977-78, kwamen de eerste dominees terug uit de strafkampen. Sommigen gingen met Gy. Szabó meedenken: hoe kun je geloof, geleden geweld en alles wat er in de wereld gebeurt aan goed en kwaad, uitdrukken in beelden. Met deze kunstwerken is tegenstrijdig omgegaan: de Roemeense staat verbood de druk ervan, behalve zeven etsen, die ze als staatsgeschenk (!) schonk aan o.a. Washington en het Vaticaan. Gy. Szabó behoorde tot de georganiseerde kring kunstenaars en dominees die op intellectuele wijze hun protest wilden laten zien en horen. Om het volk moed te geven en om boven hun dagelijkse moeilijkheden uit te blijven stijgen.

Wij hopen met deze tentoonstelling u iets moois te geven.

M. Tüski

Ferenc Postma:

De Hongaren en het onderwijs aan de Universiteit te Franeker

Na de val en de verwoesting van Heidelberg op 6 september 1622 kwamen de eerste groepen protestantse studenten uit Hongarije en Zevenburgen langzaam maar zeker richting de Noordelijke Nederlanden. Omdat zij in Hongarije zelf geen mogelijkheid hadden aan een eigen protestantse universiteit te studeren, waren ze voor hun verdere studie aangewezen op universiteiten in het buitenland. Ze studeerden meestal filosofie, theologie en/of medicijnen. Met de 'intocht' van de eerste groep *Hungari* te Franeker, in 1623, komt - zoals Abraham Scultetus (1566-1624) reeds voorspelde en Albert Szenczi Molnár (1574-1634) al aankondigde - een gestage en bij tijden zelfs turbulente toestroom van Hongaarse *peregrini* op gang. Met name in het midden van de 17e eeuw zullen de Hongaren zelfs in belangrijke mate het straatbeeld van het Friese stadje bepalen, gelet op het grote aantal inschrijvingen van die tijd. Maar ook daarna, als de politieke omstandigheden in hun eigen land zich drastisch wijzigen en de universiteit te Franeker zelf veel van haar vroegere glans verliest, blijven de Hongaarse *studiosi* komen. Tot aan het einde van de 18e eeuw, als de overige buitenlandse studenten het al lang hebben laten afweten, vinden we hun namen in het Franeker *Album Studiosorum* terug. Tot 1811, het jaar waarin de universiteit door toedoen van Napoleon wordt gesloten, treffen we zo de namen van maar liefst meer dan 1.200 officieel ingeschreven Hongaarse studenten aan. Dat is tot dan het hoogste aantal Hongaarse *peregrini* aan welke Nederlandse universiteit dan ook.

Bij dat alles mag men niet vergeten, dat de Hongaarse aanwezigheid in Franeker ook een onmiskenbare invloed heeft uitgeoefend op het academische onderwijs zelf. Het directe en intensieve contact met de Hongaarse *studiosi* confronteerde de professoren immers tegelijk met de vele actuele en concrete vragen die bij hen leefden, in het bijzonder op het terrein van de theologie. Hierbij kunnen we bijvoorbeeld met name denken aan de contacten tussen de Hongaren en de theologieprofessoren Nicolaus Vedelius (1596-1642), Nicolaus Arnoldus (1618-1680) en vooral ook Johannes Cloppenburg (1592-1652). Wanneer in 1651 enkele Hongaarse studenten bij Cloppenburg komen met het verzoek "de leere der Socinianen" met hen kort en bondig te behandelen, gaat hij onmiddellijk op dat verzoek in. Hij ontvangt de *studiosi* bij hem thuis, onderricht hen in de "Historie van de Opkomste der Socinianen", bespreekt uitvoerig de sociniaanse 'leer' en bereidt

hen tegelijk grondig voor om deze leer “opentlijk” - *publice* - door middel van academische “disputatien” te weerleggen. Het zijn slechts enkele voorbeelden.

In het algemeen - zo kan men stellen - hebben de Hongaarse studenten in Franeker met ernst en vlijt gestudeerd, en actief deelgenomen aan zowel de hoorcolleges als de dispuut colleges. Twee van hen behaalden de hoogste graad in de filosofie, vijf verwierven een doctortitel in de theologie, en tenminste tien van hen werden doctor in de medicijnen.

Wat het academische onderwijs betreft, reeds in de *Statuta Academiae Franekerensis* - daterend van eind maart 1586 - vinden we de *leges* terug, die de beide ‘pijlers’ van het academisch onderwijs - de *lectio* en de *disputatio* - voortaan zouden regeren. Waren voor de *lectiones* (de hoor colleges) vier dagen per week gereserveerd (maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag), de dispuut colleges (*disputationes*) dienden elke week plaats te vinden op woensdag en zaterdag. Maar hoe verhielden de *lectio* en de *disputatio* zich dan tot elkaar? Hoewel de *lectio* en de *disputatio* – als basis van het onderwijs – te Franeker formeel pas in november 1625 inhoudelijk op elkaar werden afgestemd, is het evident dat men de (publieke) disputen (*disputationes*) nimmer los mag zien van de hoor colleges als zodanig. Wat in de *lectiones* aan de orde kwam, keerde op de dispuut colleges terug. Door de leerstof - in groepsverband en middels gedrukte disputaties - met elkaar te ‘bedisputeren’, maakten de *studiosi* zich de stof tegelijk eigen. Bij dit alles speelde de kracht der herhaling, het voortdurend repeteren van de stof, de centrale rol.

Tot slot. De bezuinigingen van de 18e eeuw betekenden de directe doodsteek voor de Franeker universiteit. De buitenlandse studenten - in de periode 1620-1670 bijv. kwam meer dan 40% van de studenten uit het buitenland - bleven nu meer en meer weg, waardoor voor de universiteit tegelijk haar belangrijkste bron van inkomsten verviel. Toch bleven de Hongaarse *studiosi* - als gezegd - komen, vrijwel ten einde toe. Ondanks het feit dat er voor hen na 1774 nog slechts 10 - door de Staten van Friesland gesubsidieerde - plaatsen beschikbaar waren, bleef men de reis naar het verre Franeker ondernemen. Eigenlijk, zo kan men stellen, is Franeker nooit helemaal zonder Hongaarse *peregrini* geweest. Juist dit laatste zal - de eeuwen door - voor vele Hongaarse en Zevenburgse studenten een extra stimulant hebben betekend om naar hun Friese *alma mater* op weg te gaan. Voor de Franeker universiteit valt het doek definitief in 1811. Haar ‘opvolgster’, het Rijks Athenaeum, opende haar poorten in 1815. Evenals de universiteit in haar laatste

jaren zou het Rijks Athenaeum een sterk provinciaals karakter blijven houden en functioneren als een regionaal centrum voor hoger onderwijs. Hongaarse namen treft men onder de ingeschreven *studiosi* dan ook niet meer aan. Reeds in 1843 valt ook voor deze onderwijsinstelling het doek.

Dat de ‘naam en faam’ van de Franeker universiteit en de reputatie van haar onderwijs in het verre Hongarije nog lang daarna ‘springlevend’ was, blijkt ten slotte nog eens duidelijk uit een schrijven van de Hongaarse gereformeerde “superintendens” Gabriël Báthorij [Báthory Gábor]. Op de 6e december 1856 schrijft deze vanuit Nagyköros een lange - in het Latijn gestelde - brief aan de professoren te Franeker, in het bijzonder gericht aan die verbonden aan de *Facultas theologica*, waarin hij o.a. informeert naar de studiemogelijkheden in Franeker voor de Hongaarse theologie-studenten, en expliciet navraag doet naar het beschikbare aantal *stipendia* ... Wie niet beter wist, zou waarlijk denken dat het jaar 1811 aan de universiteit te Franeker geruisloos was voorbijgegaan.

Réka Bozzay:

Het alledaagse leven van Hongaarse peregrini in Nederland in de vroegmoderne tijd

Bij een onderzoek naar Hongaars-Nederlandse betrekkingen in de vroegmoderne tijd komt men het onderwerp van de *peregrinatio academica* onvermijdelijk tegen. Dit kan vanuit verschillende perspectieven worden onderzocht. In mijn lezing spreek ik over het dagelijkse leven van Hongaarse studenten tijdens hun studie in Nederland in de vroegmoderne tijd.

De *peregrinatio* begon eigenlijk niet met het vertrek, maar met de lange voorbereiding van de reis en eindigde niet met het verlaten van het land, maar met de thuiskomst. Deze periode verschilde natuurlijk van persoon tot persoon, maar in het algemeen wordt zo'n periode van 5 à 10 jaar onderzocht. Het eerste probleem was om ergens geld vandaan te halen, omdat de *peregrinatio* in eerste instantie een kwestie van genoeg geld was. Hiervoor waren er verschillende mogelijkheden: men kon de studiereis zelf betalen, men kon geld inzamelen in de kerkelijke gemeenten, de reis kon ook door benefactoren betaald worden, en eventueel gaven ook steden als Debrecen geld aan de peregrini. Deze financiële steun dekte lang niet altijd alle verblijfskosten en andere uitgaven, daarom wendden de peregrini zich vaak ook tot de universiteiten.

De kerkelijke en landelijke instanties konden de reis van *peregrini* beperken. De Gereformeerde Kerk onderzocht de thuisgekomen studenten op hun geloof, omdat zij zich in de vroegmoderne tijd tegen afwijkingen als het arminianisme moest verdedigen. De Kerk hoopte met het laten tekenen van een verklaring de verspreiding van de controversiële ideeën stop te zetten.

De landelijke instanties zorgden voor het afleveren van het paspoort, maar weigerden dat ook als daar reden toe was. De documenten van deze instanties laten zien wanneer iemand het land heeft verlaten en of men na het indienen van een aanvraag überhaupt in aanmerking kwam voor een paspoort. Bovendien berichten autobiografieën en correspondenties over de werkzaamheden van deze instanties en de vaak lange en moeizame procedure van het verkrijgen van een paspoort.

Toen men uiteindelijk kon vertrekken, begon een reis van vaak een hele maand. Na aankomst in Nederland moest men eerst een geschikte plaats vinden waar men voor een redelijke prijs kon wonen. Voor huisvesting waren er in het algemeen twee mogelijkheden: men leefde bij particulieren (bijv. bij stadsburgers die met verhuur

van kamers aan studenten aan extra inkomsten kwamen) of bij universitaire instellingen (hiervoor is het *Staten College* in Leiden een goed voorbeeld, waar in de 18^e eeuw bijna 100 Hongaren gratis kost en inwoning hebben gekregen). Over de huisvesting berichten dagboeken, memoires, brieven en niet te vergeten de inschrijvings- en recensielijsten van de universiteiten. In de inschrijvingslijsten werd meteen na aankomst opgeschreven waar men woonde. Uit de immatriculatie- en recensielijsten van de *peregrini* werd al duidelijk dat ze tijdens hun verblijf in een stad vaak niet bij dezelfde persoon bleven wonen, maar naar andere huisbazen verhuisden.

Over de eetgewoonten berichten zowel universitaire bronnen als autobiografische geschriften. Universitaire bronnen behandelen de financiële kant van het studentenleven. De universiteiten besteedden vaak een bepaalde som aan het eten (en eventueel ook aan de huisvesting) van de studenten. In Leiden kregen studenten in het *Staten College* kost en inwoning. Uit de universitaire bronnen weten we ook wat de studenten hebben gegeten (voor Hongaarse begrippen veel vis, groenten, kaas en melk). Wat de Hongaren van het eten vonden, staat in hun dagboeken of in hun brieven. In Groningen was er een publieke mensa waar men of voor een redelijke prijs, of met de toestemming van de curatoren voor de helft van de prijs of zelfs helemaal gratis twee keer per dag kon eten. Het menu is bekend uit de notulen van de curatoren. Zulke vrije tafels mocht men ook in Franeker, in Utrecht en in Harderwijk gebruiken.

De reizenden namen hun kleren van thuis mee, maar sinds de 18^e eeuw was het de gewoonte om in Wenen nieuwe kleren te laten naaien. Hiertegen protesteerden bijv. studenten in Franeker die vreesden dat de Hongaren hun studiebeurzen zouden verliezen als de professoren en curatoren de Hongaren in nieuwe kleren zouden zien. In de autobiografische geschriften schreef men dat men soms nieuwe kleren liet maken in Nederland en in de klachtboeken van Leiden is er een vermelding dat een student de kleermaker niet betaalde en dat zijn medestudenten zich daarom garant stelden voor het betalen van de kleren. In de vroegmoderne tijd was kleding nog een uitdrukking van sociale klasse of beroep. Dat kunnen we bewijzen met de bronnen: mensen van hoge adel konden meer geld aan hun uiterlijk (kleren, pruiken, barbier etc.) besteden. Bovendien droegen Hongaarse theologen een apart kledingstuk, de zogenaamde toga.

Verschiedende universitaire instellingen hielden zich met problemen van de studenten bezig. Eén van deze instellingen was de universitaire senaat, die ook met

de rector vergaderde. Deze instantie behandelde disciplinaire zaken (ordeverstoring), geloofsvragen (arminianisme), financiële vragen (uitgave van een dispuut of dissertatie) etc. Bovendien fungeerde aan de meeste universiteiten de senaat met de rector ook als een rechtscollege dat in eerste aanleg rechtszaken van studenten behandelde. De universitaire rechtbanken konden studenten uit de immatriculatielijst schrappen of hen zelfs uit de provincie verbannen. Het college van de curatoren behandelde vooral verzorgingsvragen (studiebeurzen, deelname aan de universitaire bursa etc.).

Ten slotte komt ook de studie aan bod, omdat die natuurlijk het belangrijkste doel van de peregrinatio academica was. Uit de inschrijvingslijsten bleek dat 84% van de studenten theologie studeerde, het tweede meest gekozen vak was filosofie (slechts 7,5%), 5,6% studeerde geneeskunde, 2,6% rechten en slechts 4 mensen kozen voor natuurwetenschappen. In brieven, dagboeken en testimonia van professoren werd erover geschreven wie er welke colleges volgde, met welke professoren men ook in persoonlijk contact kwam, wat er gebeurde als men met nieuwe stromingen binnen de kerk in aanraking kwam etc. In de disputen en dissertaties staat aan wie deze publicaties aanbevolen werden, vaak waren dit de benefactoren van de studenten, of wie een *carmen* aan een student schreef, vaak vrienden van hem.

Péter Eredics:

Sporen van de peregrinatio hungarica in de vroegmoderne tijd

De reformatie heeft in Hongarije rond het midden van de 16e eeuw veel terrein gewonnen. Door het ontbreken van een eigen protestantse universiteit was de theologische vorming van de aankomende Hongaarse dominees, op wier schouders het leeuwendeel van de verspreiding van het geloof rustte, in het westelijk deel van Europa noodzakelijk. De *peregrinatio hungarica* richting Duitsland bereikte in de eeuw van de reformatie een tot dan toe ongekend hoogtepunt. Bijzonder geliefd was Wittenberg, maar vanaf de jaren zestig nam ook de betekenis van onder andere Frankfurt an der Oder en Heidelberg langzaam maar zeker toe. Daarnaast toefden de Hongaren ook graag aan de Zwitserse academies.

Het grote keerpunt in het buitenlandse universiteitsbezoek werd door het uitbreken van de Dertigjarige Oorlog (1618–1648) gemarkeerd. Studeren in Duitsland was in deze periode niet zonder gevaren en door de oorlogshandelingen vaak zelfs onmogelijk. Zwitserland bleef wel populair, maar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden kwam snel in het vizier van de Hongaren, met name na de verwoesting van Heidelberg in september 1622. Het kleine land aan de Noordzee en zijn onderwijsinstellingen waren voor het Hongaarse publiek niet meer onbekend. Immers, in 1620 is in Kassa (thans Košice in Slowakije) het boek *Europica varietas* van Márton Szepesi Csombor verschenen waarin de auteur de gewesten Friesland, Holland en Zeeland, inclusief hun belangrijkste steden beschrijft. Ook het feit dat de universiteiten en de *athenaea illustria* in Nederland in belangrijke mate de calvinistische richting van de reformatie vertegenwoordigden, heeft de keuze van de studenten met dezelfde geloofsovertuiging uit het verre Hongarije vergemakkelijkt. Bovendien speelden de verschillende studiebeurzen en andere privileges, die de academies aan de Hongaren ter beschikking stelden, een niet te verwaarlozen rol. Vanaf 1623 tot aan het einde van de 18^e eeuw waren deze studenten praktisch onafgebroken in Nederland aanwezig.

De lange en intensieve culturele betrekkingen tussen Nederland en Hongarije in de vroegmoderne tijd hebben uiteraard hun sporen achtergelaten. De Hongaarse studenten hebben niet alleen de kennis die zij tijdens hun studie opgedaan hebben naar hun vaderland meegenomen. In hun bagage bevonden zich heel veel boeken uit Nederlandse drukkerijen. Deze drukwerken waren meestal in het Latijn geschreven, maar ook Hebreeuwse en Hongaarstalige boeken waren niet zeldzaam.

Om van dit laatste maar één belangrijk voorbeeld te noemen, de eerste Hongaarse encyclopedie – *Magyar Encyclopaedia* – geschreven door János Apáczai Csere werd in 1653 in Utrecht uitgegeven. Dit soort boeken, vaak bedoeld voor het onderwijs in het vaderland, versterkten de wetenschappelijke en religieuze potentie in Hongarije. De Hongaarstalige uitgaven stimuleerden bovendien het gebruik van de moedertaal in het onderwijs en in de wetenschap.

Onder de drukwerken vormen de vertalingen een grote groep. De studenten waren op dit gebied bijzonder ijverig. Uit eigentijdse bronnen blijkt dat de meesten van hen het Latijn uitstekend beheersten, maar tegelijk ook andere talen machtig waren. Het is dan ook geen verrassing dat in Hongaarse bibliotheken met oud boekenbezit de vertalingen uit het Duits, Engels en het Latijn, maar ook uit het Nederlands goed vertegenwoordigd zijn. Bovengenoemde bronnen berichten ook over de degelijke kennis van het Nederlands onder de studenten. Met het oog op het aantal Hongaren in de Republiek is de populariteit van de taal van het gastland niet verassend.

Naast de vertalingen vormen ook de disputaties een belangrijke bron. Onder het voorzitterschap van een professor verdedigden studenten – ook wel *respondentes* genoemd – een aantal stellingen. De gedrukte disputaties, die geheel door de voorzittende hoogleraar gecontroleerd en goedgekeurd werden, dienden als stof voor het publieke of private dispuut. Van deze boekjes zijn er veel bewaard gebleven. Ze geven belangrijke informatie prijs over de opvattingen van de betreffende hoogleraar, maar ook over de medestudenten en vaak over de weldoeners, die de studie van de *respondens* in het buitenland mogelijk hebben gemaakt. Naast bovengenoemde drukwerken zijn ook de vele *alba amicorum* en vooral de brieven een haast onuitputtelijke bron van informatie over de studenten en hun relaties. In de grote Nederlandse universiteitsbibliotheken en in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bevindt zich een aanzienlijke hoeveelheid materiaal met betrekking tot de *peregrinatio hungarica* waarvan men in Hongarije en Nederland maar heel weinig af weet. Vooral de rijke verzameling brieven van ruim 100 exemplaren uit de periode tussen 1625 en 1805 is indrukwekkend.

Onder de afzenders en de geadresseerden vinden wij deels beroemde, deels minder bekende Hongaarse (oud-)studenten, maar ook eminente geleerden van de Nederlandse universiteiten, zoals Franciscus Burmannus, Petrus Burmannus, Paulus Chevallier, Daniel Gerdes, Rijklof M. van Goens, Andreas Rivetus, Christophorus Saxe, Hendrik A. Schultens, Ludovicus C. Valckenaer en Petrus Wesseling.

Verreweg de meeste brieven zijn – op een enkele Duits- en Franstalige na – in het Latijn gesteld en dateren uit de 18^e eeuw. Ze berichten niet alleen over gebeurtenissen uit het leven van de studenten die verband houden met de universiteit, zoals het inschrijven, het verdedigen van disputaties of het voeren van theologische discussies, maar ook over hun alledaagse wel en wee, waaronder moeilijkheden tijdens hun reis, het kopen van boeken, het aflossen van schulden of problemen met hospita's. Soms komt ook hun carrière na de terugkeer in Hongarije ter sprake. Bovendien verrijken deze brieven onze kennis over de geleerden in kwestie die destijds aan Nederlandse universiteiten werkzaam waren.

Márti Tüski:

De 'Hongaarse' Kerk in Nederland

Wij gedenken dat Hongaren naar Nederland kwamen, doelgericht, om kennis op te doen. Wij gedenken ook dat deze Hongaren een eigen sociaal-kerkelijk leven mochten leiden binnen de vrijheid die Nederland bood. Nederland is hierin uniek. Wat bij dit gedenken uitgesproken moet worden is, dat Hongaren na hun studie altijd terugkeerden naar hun moederland om hun opgedane kennis daar tot zegen te laten worden. Peregrineren naar Nederland en weer terug.

Deze gang kreeg een wending. Tijdens de crisis van de jaren '30 van de vorige eeuw vestigden zich vele handelaren uit het toenmalige Hongarije in Nederland. Handelaren die handelden in Arabische landen en de Nederlandse koloniën. Deze mensen vormden de eerste groep Hongaren die in Nederland bleven. Zij mengden zich in de Nederlandse maatschappij met name in Den Haag en Amsterdam. Nederland had een tekort aan ambachtslieden en ook zij vestigden zich hier. Om hun eigen cultuur te bewaren, richtten zij Verenigingen op: de Haagse damesvereniging en de Amsterdamse Hungaria Club. Net als de Nederlanders en de Engelsen die in de koloniën gingen wonen.

De stroom studenten die net als de peregrini kwamen studeren, bleef komen. Ook na de oorlog tijdens de wederopbouw. Het verschil met voor de jaren '30 was dat de studenten sociaal gezien opgevangen werden door de Verenigingen.

Naast deze twee groepen werden er twee hulporganisaties opgezet vanuit de Gereformeerde Kerken en later vanuit de Rooms Katholieke Kerk om oorlogswezen uit het voormalige Habsburgse Rijk tijdelijk in Nederland te laten aansterken na de Eerste Wereldoorlog. Vele kinderen werden geadopteerd door gastouders maar bleven de Hongaarse taal machtig. Na de Tweede Wereldoorlog werd deze vorm van hulp opnieuw opgestart. Zo ontstond de situatie dat na de oorlog er verschillende groepen Hongaren langdurig of zelfs vast in Nederland verbleven. De Nederlandse overheid hield, via het toenmalige CBS, de gegevens bij, maar was zeer karig met het verlenen van de Nederlandse nationaliteit. Een kindertreinkind vertelde dat zij pas na tien jaar huwelijk met een Nederlander recht had op een Nederlandse nationaliteit.

De breuk in de geschiedenis ontstond toen het IJzeren Gordijn een feit werd op 20 augustus 1948. De kindertreinen mochten nog de 600 kinderen terugbrengen naar Boedapest maar de volgende groep mocht de trein niet meer in om naar

Nederland te komen. De studenten mochten de grens niet meer over en de handelaren ook niet. Er ontstond paniek net als in de Europese politiek. Niemand dacht dat deze situatie lang zou duren: dit kon niet. Onder de studenten waren er ook predikanten. Gyula Gaal, voorzitter van de Hungaria Club, vroeg ds. Tüski, kindertreindominee, om de Hongaren in Nederland geestelijk op te vangen. Er was geen materiaal, geen voorbeeld hoe te handelen alleen de adreslijsten van de Verenigingen. Ds. Tüski deed wat hij in de oorlog deed: een kerkdienst voorbereiden. Eerst in de Hamburgerstraat in Utrecht in 1948 en later in Amsterdam om samen Kerstmis te vieren met het Heilig Avondmaal.

De ontzetting werd nog groter toen de omvang van de gevolgen van de grenssluiting in heel Europa duidelijk werd. Door de frontbewegingen van de Russen waren 1,5 miljoen Hongaren tot in Oostenrijk gedreven: zij heetten de Displaced Persons, DP's. Europa was zelf nog afhankelijk van de Marshall hulp. De DP's werden in barakken opgevangen; veelal in voormalige concentratiekampen in Oostenrijk en Duitsland. De overheden konden echter niet meer doen. Ds. Tüski nam contact op met ds. Sándor Nagy. Hij kwam naar Nederland. Aan de Hendrik Tollensstraat 16 in Utrecht, op de zolderkamer van het echtpaar Weener, werd in één nacht besloten om tijdelijk een Református Kerk te stichten in West-Europa. Ds. Nagy had een uitzendbrief van de Synode van de Református Kerk van het bisdom Boedapest om de DP's geestelijke zorg te bieden. Op grond van deze uitzendbrief waren de bisdommen van de Református Kerk in Amerika, Zuid-Amerika, Zuid-Afrika en Australië bereid om hun toestemming te geven voor het stichten van deze kerk. Ook stonden de bisdommen van Amerika garant voor de ambtelijke bevoegdheden van de Református predikanten in West-Europa. De Református Kerk in West-Europa werd in 1953 een feit.

De vier grootste Nederlandse Kerken: de Nederlands Hervormde Kerk, De Gereformeerde Kerken in Nederland, de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt en de Christelijk Gereformeerde Kerken zagen hun verantwoordelijkheid in het verlenen van hulp aan hen die in West- als in Oost-Europa woonden. Op initiatief van ds. Tüski vormden ze een Stichting 'Admiraal de Ruyterfonds'. Met de middelen en het gezag van dit fonds kon de Református Kerk beginnen te werken. De Református Kerk kreeg de erkenning van de overheden. In Nederland werden Bijbels gedrukt, een liedboek, de Heidelberger Catechismus voor heel Europa en Joegoslavië. De geestelijke zorg werd als een netwerk over heel Europa opgezet; de overheden verdeelden de DP's per land en continent. Alles was op orde; alleen bleef de con-

stante dreiging: wat gebeurt er achter die grenzen van het IJzeren Gordijn tijdens het zware regime van het Stalinisme. De enkele berichten waren beangstigend. De eerste berichten over de Goelag, over mannen en gezinnen die naar strafkampen werden verbannen, over de onderdrukking van de Kerken en het vrije denken. De Stichting Admiraal de Ruyterfonds en de Református Kerk was bezig om plannen te maken om hen die onder terreur leefden te gaan helpen. Ook voormalig verzetsstrijders, aangesloten bij kerkelijke gemeenten, namen het initiatief om hulp te gaan verlenen in Oost-Europa.

Er leek een grote kans: de Hongaren waren in opstand gekomen op 23 oktober 1956. De grenzen gingen open. Telefoonverkeer werd mogelijk. Vanuit het hoofdkantoor van de Raad van Kerken in Genève werd er onmiddellijk gebeld met o.a. ds. Ravasz, bisschop van Boedapest. Anderen durfden nog niet te bellen. Op 4 november werd de Opstand hardhandig neergeslagen. Opnieuw ontstond het probleem van vluchtelingen en hun opvang. Het ergste kwam nog: de telefoonlijnen waren wel te gebruiken tijdens de opstand maar niemand had eraan gedacht dat de af luisterapparatuur aan bleef staan. De Hongaarse geheime dienst ging meteen aan de slag en dit had grote gevolgen voor de Hongaarse Református Kerk in West-Europa en in Oost-Europa.

In de lezing zult u horen hoe deze gebeurtenissen zich ontwikkelden.

Lucius W. de Graaff:

Hongaarse kleedjes in Hollandse kerken

Wanneer ik voor een preekbeurt in een andere gemeente kom, zie ik regelmatig een Hongaars kleedje aan de wand van de hal of de consistorie. In de meeste gevallen is er een tekst uit de bijbel op het kleedje geborduurd. Een favoriete tekst is Romeinen 8, 31b: “Ha az 1sten velünk, kicsoda ellenünk?” Het zijn de woorden die ook staan in het kerkzegel van de Hongaars Gereformeerde Kerk.

En het is heel bijzonder dat de meeste kerkleden moeiteloos kunnen uitleggen waarom er uitgerekend een wit-rood Hongaars kleedje in het gebouw ligt of hangt. En daarmee kom ik bij een aspect dat bij herdenken van Hongaars – Nederlandse relaties niet onderbelicht mag blijven: de inspanning van plaatselijke gemeenten voor de Hongaars Gereformeerde broederschap.

Michiel de Ruyterfonds

In deze bijdrage ga ik terug tot halverwege de vorige eeuw. Al vóór de Hongaarse opstand van 1956 is in Nederland het Admiraal de Ruyterfonds opgericht waarin vijf Nederlandse gereformeerde kerken participeerden voor het verlenen van diaconale hulp aan de Hongaarse vluchtelingen. De in 2010 overleden predikant ds. István Tüski heeft hen en andere Hongaren in Nederland pastoraal begeleid. Hij stond daarmee in een zeer lange traditie. In dit jaar 2012 herdenken we immers dat er gedurende 290 jaar Hongaarse diensten zijn belegd in Utrecht.

In de loop van de jaren zijn er in de genoemde vijf kerken die het Michiel de Ruyterfonds droegen ook particuliere organisaties ontstaan voor hulpverlening aan de Hongaren in Hongarije en de Hongaarse minderheden in de omliggende landen.

Ik noem de volgende organisaties: Hulp Oost-Europa; Kom Over En Help; Fundament en de Europa Commissie. Alleen de Christelijke Gereformeerde Kerken verlenen steun via een deputaatschap. Vertegenwoordigers van deze vijf kerkelijke organisaties hebben in 2011 het Gouden Kruis van Verdienste van de Republiek Hongarije ontvangen.

De moeilijke gebieden

Omdat ik het beste bekend ben met de geschiedenis van de hulpverlening aan de gereformeerde Hongaren vanuit de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt), wil

ik het één en ander naar voren brengen uit de geschiedenis van de gereformeerd vrijgemaakte hulpverlening.

Tot de jaren '80 van de vorige eeuw waren er binnen de GKv twee organisaties werkzaam.

Deze tweedeling had te maken met het feit dat de situatie binnen het moederland Hongarije verschilde van die in de landen rondom. De communistische onderdrukking in met name Roemenië was veel zwaarder dan in Hongarije. En de kerken in de Kárpátalja (Oekraïne) konden toen niet eens worden bezocht.

De ene organisatie richtte zich op de 'moeilijke' gebieden. Dit betekende in de praktijk dat het hulpverleningswerk in grootst mogelijke geheim plaatsvond. Bijbels en bijbelse lectuur moesten worden gesmokkeld. Niet dat de Nederlanders zelf direct een groot gevaar liepen. Het waren de ontvangende Hongaren die groot gevaar liepen door hun contacten met buitenlandse christenen.

Contact Christenen Buitenland richtte zich op het moederland Hongarije. Dankzij het 'goulash-communisme' was het voor buitenlanders gemakkelijker geworden Hongarije binnen te komen. Predikanten konden worden bezocht en bijeenkomsten worden belegd. En wanneer dat met de nodige voorzichtigheid en geheimhouding gebeurde, waren de risico's niet zo groot. Het werd min of meer oogluikend toegelaten.

Na 'de Wende' was het niet langer noodzakelijk een onderscheid te maken tussen Hongarije en de 'moeilijke gebieden'. Vandaar dat de beide GKv organisaties na verloop van tijd zijn opgegaan in stichting Fundament. Een organisatie die zich tot op de dag van vandaag inzet voor de Hongaars gereformeerde broeders en zusters in Hongarije en de landen rondom het moederland.

De plaatselijke comités als grondvlak voor de steunverlening.

Aan wat voor steun moeten we denken bij de hulpverlening door boven genoemde organisaties? Zeker in de eerste tijd lag het accent op materiële hulpverlening. Kerken en pastorieën waren vaak totaal vervallen. En dus kon niet worden volstaan met bemoedigende gesprekken en theologische conferenties. Er gingen zelfs auto's vol tweedehands kleding naar Hongarije. Met beschaamde kaken heb ik gezien dat de kleren direct werden gepast en hoe blij de gezinnen hiermee waren. Niet alleen geld en kleding werden getransporteerd maar ook 'nieuwe heupen'. De artsen waren bekwaam genoeg om een heupoperatie te verrichten maar hadden eenvoudigweg het benodigde materiaal niet. Ook aan bepaalde medicijnen was

vaak een schrijnend gebrek. Vanwege allerlei douanevoorschriften moesten de medicijnen vaak worden 'gesmokkeld'.

En wie zorgden voor het geld en al die andere zaken waaraan dringende behoefte was?

Dat werd allemaal bijeengehaald en opgehaald door plaatselijke comités. Vrijwel elke gereformeerd vrijgemaakte gemeente kende een comité dat zich bezighield met de hulp aan Oost-Europa werk.

De namen van de honderden broeders en zusters die zich hiermee in stilte bezighielden, zullen nooit in een geschiedenisboek worden vermeld. Ze zijn wel bekend bij Hem die bij monde van de profeet Micha (6, 8) heeft gezegd:

*“Er is jou, mens, gezegd wat goed is,
je weet wat de HEER van je wil:
niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten
en nederig de weg te gaan van je God.”*

Hongaarse kleedjes in Hollandse kerken

De hier boven beschreven manier van werken heeft ertoe geleid dat er heel veel contacten zijn op het niveau van de kerkelijke gemeenten. Het waren meestal predikanten die op reis gingen naar Hongarije. Zij ontmoetten daar collega's en hielden aan die ontmoetingen blijvende contacten. Hongaarse predikanten werden uitgenodigd om naar Nederland te komen en te vertellen over het kerkelijk leven in Hongarije. Over en weer werden geschenken uitgewisseld en zo kwamen onder andere de mooie Hongaarse kleedjes naar de gemeenten in Nederland. En ze hebben in veel gevallen een ereplaats gekregen en herinneren blijvend aan de Hongaars – Nederlandse contacten.

A Hollandiai Magyar Protestáns Keresztyén Lelkigondozó Szolgálat és a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszéke tisztelettel meghívja Önt a

290 éves a magyar nyelvű istentisztelet Utrechtben

című szimpóziumra, megemlékezésre
és kiállításra

2012. december 1-én, 14.00 órától

Utrechti Egyetem, Aula/Unie van Utrechtzaal, Domplein 29, 3512 JE
Utrecht

Program:

14.30 Köszöntőt mond Sümeghy Gyula, Magyarország hágai nagykövete

Előadások:

14.40 Ferenc Postma: Magyarok a Franekeri Egyetemen

15.00 Bozzay Réka: Magyar peregrinusok hétköznapijai Hollandiában a kora újkorban

15.20 Eredics Péter: A kora újkori hollandiai magyar peregrináció emlékei

15.40 Tüski Márta: A „magyar” egyház Hollandiában

16.00 Lucius W. de Graaff: Magyar hímzések holland templomokban

16.20 Zárszó

Levezető elnök: Pusztai Gábor

Bevezető

Ha Utrechtben sétálunk, akkor három helyen is találkozhatunk olyan emléktáblával, mely a magyar diákok jelenlétére utal. Az egyetem régi épületében a peregrinus diák domborműve, a Pandhofban a „magyar templom” emléktáblája, valamint a Geertekerkben a Stipendium Bernardinum (pfalzi és magyar diákok számára létrehozott ösztöndíj, mely a mai napig létezik) 250 éves évfordulóján felavatott tábla.

A magyarok hollandiai jelenlétére országszerte 19 emléktábla utal. Különleges ez a helyzet: egy nép, melynek egyes tagjai ideiglenesen, vagy véglegesen Hollandiában telepedtek le, és tudatosan nyomot akartak hagyni maguk után. Kinek és miért tesztek ezt? Az is különleges, hogy a holland közösségek tiszteletben tartják ezeket a magyar nyomokat. A legfrissebb ilyen példa az utrecht-i remonstráns gyülekezet. A gyülekezet a Stipendium Bernardinum 250 éves évfordulója kapcsán lelkesen vállalta magára a feladatot, hogy érdeklődőket és turistákat körbevezessen, megismertetve velük a negyedévezredes ösztöndíj történetét. A magyar közösség volt a kezdeményező, de most már együtt haladunk tovább a megkezdett úton.

Ha nem így tennénk, akkor a megemlékezés csak egy üres frázis lenne. A múltra emlékezünk, ami már nem létezik, de azzal, hogy a lehető legrészletesebben feltárjuk a múltat, a jelenünkhöz kapcsoljuk.

Az a mozzanat, amikor az utrecht-i városi tanács a magyar diákoknak engedélyt adott, hogy anyanyelvükön tarthassanak istentiszteletet, szintén elég ellentmondásos volt. A dóm presbitériumi jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy a magyar diákok közössége elég elszigetelt volt és a magyar nyelvű istentisztelettel még jobban elszeparálódott a város holland társadalmától. Ez egyúttal egy olyan jelenleg is aktuális kérdés, mely sokakat foglalkoztat. Egyrészt Hollandia szavatolja azt a különleges kiváltságot, hogy saját anyanyelvén saját felekezetének megfelelően tarthatnak istentiszteletet a beköltözött idegenek. Másrészt, mint Hollandia lakói ezért az ideköltözöttek tartoznak valamivel a befogadó országnak, mely ezt a szabadságjogot biztosítja. Ha az idegenek tudatosan elszigetelődnek, akkor nem tudnak részt venni a holland társadalmi életben.

Ez az egyik gondolat, mely foglalkoztatott minket a szimpózium előkészítésekor. Reméljük, hogy együtt emlékezhetünk, és abból tanulva, amit a másik adhat nekünk, új felismerések segítségével közösen haladhatunk tovább az úton.

Tüski Márta

Kiállítás az utrecht-i magyar istentisztelet 290 éves évfordulója alkalmából november 9 és december 3 között az Utrecht-i Dómban:

Magyar Bibliák és Gy. Szabó Béla grafikus alkotásai: János Jelenések Könyve

A kiállítás november 9-től tekinthető meg az Utrecht-i Dómban, melyet az utrecht-i magyar nyelvű istentisztelet 290 éves évfordulója alkalmából rendeztünk. Az utrecht-i városi tanács 1722-ben adott engedélyt az utrecht-i magyar diákoknak, hogy a Pandhofban található auditóriumban „istentiszteleteket és prédikációkat” tartsanak. A Hollandiai Magyar Református Egyház erre december 1-én szimpóziummal, valamint kiállítással emlékezik.

A kiállítás két részből áll: magyar Bibliák és az 1970-es évekből származó metaszetek, melyeknek témája az apokalipszis.

Ha valaki nem érdeklődik kifejezetten a régi Bibliák iránt, akkor egy magyar Bibliából álló kiállítás nem lehet számára túl érdekesítő. Mégis érdekes tény, hogy a 17. századtól kezdve mind Utrechtben, mind más holland városokban magyarok és hollandok egyaránt nyomtattak magyar nyelvű Bibliákat. Miért tették ezt? Az első magyar Bibliákat Leidenben és Amszterdamban nyomták, mivel az ellenreformáció idején a katolikus egyház betiltotta a nép nyelvén írt Bibliák magyarországi nyomtatását. Magyar nyomdászok érkeztek Hollandiába, hogy itt tanulják a mesterség fortélyait többek között a híres amszterdami nyomdásztól Blaauw-tól. Misztótfalusi Kis Miklós saját betűtípust is készített a biblianyomtatáshoz, az antiquat, melyet még manapság is használnak és a számítógépek szövegszerkesztő programjában is megtalálható. A magyar nyomdászok saját költségen nyomták a magyar Bibliákat Hollandiában. Az Utrecht-i Egyetem egyik teológiai professzora, Hieronymus van Alphen pénzgyűjtést rendezett, hogy a „szegények számára” olcsó magyar nyelvű Bibliát nyomtassanak. Ez az 1765-ben nyomtatott, ún. „Utrecht-i Biblia”. Azt mondhatjuk, hogy ettől az időtől kezdve a holland hívők századokon keresztül rendszeresen gyűjtöttek pénzt, hogy magyar nyelvű Bibliát nyomtathassanak Kelet-Európa számára a szűkséget szenvedő testvéreknek. Ez a mai napig így van. Az utrecht-i gyülekezet Van der Werf lelkész vezetésével a rendszerváltás előtt szintén részt vett ebben a munkában. Bibliákat vittek és lelki segítséget nyújtottak a bebörtönzött magyar lelkészeknek. Ez is része az utrecht-i gyülekezet történetének.

A kiállítás másik része a kolozsvári Gy. Szabó Béla grafikus alkotásaiból áll, melyet János Jelenések Könyve ihletett. A magyar egyházakat annakidején üldözték Romániában és ez jelentősen befolyásolta az egyházak gondolkodását. Nem az „ádozati szerepet” akarjuk itt láttatni vagy arra emlékezni, sokkal inkább arra akarjuk felhívni a figyelmet, hogy a műalkotások segítségével milyen erősen lehet kifejezni a fájdalmat és a tiltakozást. Mikor Gy. Szabó 1977-78-ban ezeket a metszeteket készítette, akkor tértek vissza a román büntetőtáborokból az első magyar lelkészek. Voltak közöttük, akik Gy. Szabóval együtt próbálták megfogalmazni, hogy hogyan lehet a hitet, az elszenvedett fájdalmakat és minden más sok rosszat és jót képi formában kifejezésre juttatni. Ezekkel a művészi alkotásokkal a román hatalom ellentmondásosan bánt. A román állam a metszetek nyomtatását megtiltotta, kivéve hét képet, melyeket később állami protokollajándékként (!) többek között Washingtonnak és a Vatikánnak adományoztak. Gy. Szabó ahhoz az ellenzéki körhöz tartozott, melynek lelkészek és művészek voltak a tagjai, és akik értelmiségiként akarták hallatni hangjukat. Bátorságot akartak önteni az emberek szívébe, hogy felülemelkedhessenek a mindennapos elnyomáson.

Reméljük, hogy ezzel a kiállítással örömet szerezhetünk Önnek is!

Tüski Márta

Ferenc Postma

Magyarok és a franekeri egyetemi oktatás

Heidelberg 1622. szeptember 2-i eleste és kifosztása után indultak el az első magyar protestáns diákok Magyarországról és Erdélyből Hollandia felé. Mivel ebben az időben hazájukban nem volt protestáns egyetem, ahol felsőfokú tanulmányokat folytathattak volna, kénytelenek voltak külföldön képezni magukat. Általában filozófiát, teológiát és orvostudományt tanultak. Az első csoport magyar diák megjelenése Franekerben, 1623-ban indította el a peregrinusok hosszú sorát Hollandiába, ahogy azt Abraham Scultetus (1566-1624) megjósolta, és ahogy azt Szenczi Molnár Albert (1574-1634) szintén jelezte. Főleg a 17. század közepére jellemző, hogy a magyarok, a jelentős számú beiratkozásokat figyelembe véve, a fríz város utcaképét formáló, meghatározó tényezővé váltak. De ezt követően is, mikor a magyarországi politikai helyzet gyökeresen megváltozik és a Franekeri Egyetem sokat veszít patinájából, a magyar diákok ekkor is hűségesek maradnak Franekerhez. Még a 18. század végén is, mikor a legtöbb külföldi diák már nem Franekert választja, a magyarok az *Album Studiosorum* tanúsága szerint még mindig szép számban jelen vannak az egyetemen. 1811-ig, az egyetem bezárásáig, melyben Napóleonnak jelentős szerepe volt, több mint 1200 beiratkozott magyar diák nevével találkozhatunk Franekerben. A hollandiai magyar peregrinusok számát tekintve ez azt jelenti, hogy ebben az intervallumban Franekerben tanult a legtöbb magyar diák.

Mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a magyar diákok franekeri jelenléte nyomot hagyott az egyetemi oktatásban is. A franekeri profesz-szorok intenzív és közvetlen kapcsolata a magyar diákokkal azt eredményezte, hogy sokszor került sor aktuális, konkrét, főleg teológiai jellegű problémák megvitatására. Ki szeretném emelni ezzel kapcsolatban a magyar diákok és a franekeri teológia-professzorok Nicolaus Vedelius (1596-1642), Nicolaus Arnoldus (1618-1680) és főleg Johannes Cloppenburg (1592-1652) kapcsolatát. Mikor a magyar diákok 1651-ben azzal a kéréssel keresték meg Cloppenburg-öt, hogy az magyarázza el nekik a szociniánusok tanainak lényegét. A professzor rögtön kötélnek állt. Otthonában fogadta a magyar diákokat és elmagyarázta a szociniánus tanok történetét és elterjedését. Egyúttal disputációk keretében lehetőséget biztosított ahhoz, hogy a diákok nyilvános egyetemi vita keretében cáfolják ezeket a tanokat. De ez csak egy példa a sok közül.

Általában megállapíthatjuk, hogy a magyar diákok komolyan vették franekeri tanulmányikat, bejártak az egyetemi előadásokra, szemináriumokra és szorgalmasan készültek az órákra. Közülük ketten szereztek doktorátust filozófiából, öten teológiából, és legalább tízen orvostudományból.

Az egyetemi oktatással kapcsolatban azt is megállapíthatjuk, hogy már az 1586-os *Statuta Academiae Franequerensis* –ben megtalálható a későbbi egyetemi oktatás két alappillére, a *lectio* és a *disputatio*. A *lectiones* (vagyis az előadásokat) heti négy alkalommal tartották (hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken), míg a vitákra vagy disputákra (*disputationes*) szerdán és szombaton került sor. De mi volt a kapcsolat a *lectio* és a *disputatio* között? Noha az oktatás két legfontosabb eleme, a *lectio* és a *disputatio* közötti viszonyt Franekerben hivatalosan csak 1625-ben fogalmazzák meg szabály formájában, magától értetődő, hogy a nyilvános vitákat (*disputationes*) nem kezelhetjük külön az előadásoktól. Ami a *lectio*ban szóba került, azt a viták során is meg tárgyalták. A diákok úgy sajátították el a tananyagot, hogy azt csoportban, kinyomtatott disputációk alapján vitatták meg. Ebben a folyamatban a tananyag rendszeres ismétlése fontos szerepet játszott.

A 18. századi takarékosági intézkedések jelentették a kegyelemdőfést a Franekeri Egyetemen. Míg az 1620-1670 közötti időszakban a külföldi diákok aránya több mint 40% volt, addig a 18. század végére a külföldiek száma fokozatosan csökkent. Emiatt az egyetem bevételeinek nagy részét elveszítette. A magyar diákok azonban egészen az egyetem bezárásáig jelen voltak Franekerben. Noha 1774-től már csak 10 ösztöndíjas helyet biztosított a magyaroknak Frízland tartomány, a peregrinusok rendszeresen megfordultak a városban. Így kijelenthetjük, hogy Franekerben mindig voltak magyar diákok. Biztosra vehető, hogy ez is szerepet játszott abban, hogy a magyarországi és erdélyi diákok szívesen látogatták a frízöldi *alma matert*. 1811-ben a Franekeri Egyetemet végleg bezárták. Utódintézménye, a *Rijks Athenaeum*, 1815-ben nyitotta meg kapuit. Csakúgy, mint az utolsó időszakban az egyetem, a *Rijks Athenaeum* is erősen periférikus jellegű volt. Csak tartományi szinten tudta megőrizni központi szerepét a regionális oktatásban. Magyar neveket ekkor már nem találunk a beiratkozottak között. 1843-ban ez az oktatási intézmény is megszűnt.

A Franekeri Egyetem neve azonban ezután még hosszú ideig jól csengett Magyarországon. Ezt bizonyítja a református szuperintendens Gabriél Báthorij [Báthory Gábor] hosszú, latin nyelvű levele, melyet 1856. december 6-án írt Nagykörsön. A franekeri *Facultas theologica* professzoraihoz címzett levelében az után érdeklődik, hogy mi módon tanulhatnának teológiát magyar diákok a Franekeri Egyetemen és külön rákérdez a felhasználható ösztöndíjak (*stipendia*) számára is. Úgy tűnt, az egyetem 1811-es megszűnésének híre Magyarországra nem jutott el.

Bozzay Réka:

Magyar peregrinusok hétköznapjai Hollandiában a kora újkorban

A kora újkori magyar-németalföldi kapcsolatok kutatása során, elkerülhetetlenül találkozunk a *peregrinatio academica* fogalmával. Ezt a témát különféle szempontok alapján lehet vizsgálni, az előadásomban magyar diákok kora újkori hollandiai hétköznapjairól fogok beszélni.

A peregrináció nem az útnak indulással kezdődött, hanem az azt megelőző igen hosszú előkészületekkel, és nem Hollandia elhagyásával, hanem a hazaérkezéssel fejeződött be. A peregrináció időtartama természetesen személyenként változott, de általában egy 5-10 éves szakasról beszélhetünk. Az első probléma, amivel a diákok szembesültek, a pénzszerzés volt, hiszen a peregrináció legelsősorban pénzkérdés volt. Erre többféle megoldás létezett: valaki kifizethette a saját útját, lehetett pénzt gyűjteni az egyházi gyülekezetekben, jötevők is finanszírozhatták, és néha városok, mint például Debrecen, is adtak pénzt a diákoknak. Ez a pénzügyi támogatás természetesen korántsem fedezte a tartózkodás költségeit és az egyéb kiadásokat, ezért gyakran fordultak a diákok támogatásért az egyetemekhez.

Az egyházi és a világi hatóságok korlátozhatták a diákok utazását. A református egyház a hazatérő diákok vallási elköteleződését is megvizsgálta, ugyanis az egyház kénytelen volt magát mindenféle „elhajlással” szemben megvédeni, mint például az arminianizmus. Remélték, hogy ha a diákokat reverzális adására kötelezi, megállíthatják a vitatott nézetek terjedését.

Az állami hatóságok gondoskodtak az útlevel kiadásáról, de meg is tagadhatták, ha okot találtak rá. Ezek a dokumentumok megmutatják, ki mikor hagyta el az országot, vagy valaki egyáltalán szóba jöhetett-e, mint útlevel igénylő. Ezen kívül ön-életrajzok és levelezések is tudósítanak ezeknek a hatóságoknak a működéséről, valamint megmutatják, milyen nehezen lehetett útlevelhez jutni.

Ha valaki végre elindulhatott, akkor egy kb. egy hónapos utazás várt rá. A Hollandiába érkezés után legelőször egy viszonylag olcsó szállást kellett találni. Erre alapvetően két lehetőség volt: valaki vagy magánszemélyeknél (pl. városi polgároknaál, akik szobakiadással jutottak plusz jövedelemhez), vagy egyetemi intézményekben lehetett lakni (ez utóbbira a leideni Staten College a jó példa, ahol a 18. században kb. 100 magyar kapott ingyen szállást és ellátást.) A szállásról naplók, visszaemlékezések, levelek, valamint a beiratkozási és jelenléti listák tá-

jékoztatnak. A beiratkozási listákra az érkezés után több helyen is azonnal felírták a lakcímet. A beiratkozási és jelenléti listákról kiderül, hogy a diákok egy adott városban gyakran nem maradtak meg ugyanannál a személynél, hanem másik szállásadóhoz költöztek.

Az étkezési szokásokról mind az egyetemi források, mind az önéletrajzok írnak. Az egyetemi dokumentumok a diákélet pénzügyi oldalát mutatják be. Az egyetemek gyakran meghatározott összeget adtak az étkezésre (és esetleg a szállásra). Leidenben a diákok a Staten Collegeben kosztot és kvártélyt kaptak. Az egyetemi forrásokból azt is tudjuk, hogy mit ettek a diákok (magyar ízléshez képest sok halat, zöldséget, sajtot és tejet). Hogy az étel mennyire felelt meg a magyaroknak, arról a naplókban és leveleikben írnak. Groningenben létezett ún. nyilvános menza, ahol olcsón, vagy akár teljesen ingyen is lehetett naponta kétszer étkezni. A menüt az egyetemi gondnokok jegyzőkönyveiből ismerjük. Ilyen szabad asztalokról tudunk még Franekerben, Utrechtben és Harderwijkben is.

Az utazók a ruháikat is magukkal vitték, de a 18. század óta élt az a szokás, hogy a diákok Bécsben új ruhát csináltattak maguknak. Ez ellen Franekerben tiltakoztak is a diákok, mert attól tartottak, hogy a magyarok elveszítik az ösztöndíjukat, ha a professzorok és az egyetemi gondnokok meglátják őket az új ruháikban. Önéletrajzok írnak arról, hogy a diákok néha Hollandiában csináltattak maguknak új ruhát, sőt a leideni peres iratok között van arra is utalás, hogy egy diák a szabóval megcsináltatta ruháját, de nem fizetett érte, így végül a diáktársai álltak jót érte. A kora újkorban a ruha a társadalmi hovatartozás kifejezésére szolgált, esetleg elárulta viselője foglalkozását. Ez a forrásokból is kiderül, hiszen a főnemesség sokkal több pénzt tudott a külsejére fordítani (ruhák, parókák, borbély stb.). A magyar teológusok egy külön ruhadarabot, az ún. tógát viselték.

Különféle egyetemi szervek foglalkoztak a diákok problémáival. Az egyik ilyen szerv volt a szenátus, amelyik a rektorral együtt is tanácskozott. Ez a szerv foglalkozott fegyelmi kérdésekkel (rendbontás), hitéleti kérdésekkel (arminianizmus), pénzügyekkel (disputák, disszertációk kiadása) stb. Továbbá a legtöbb egyetemen a szenátus és a rektor külön egyetemi bíróságot alkottak, mely első fokon foglalkozott a diákok peres ügyeivel. Ezek a bíróságok a diákok neveit akár törölhették is a beiratkozási listákról, sőt még ki is tilthatták őket a tartományból. A gondnokok testülete főleg a diákok ellátásával foglalkozott (ösztöndíjak, egyetemi bursában való részvétel stb.)

Végül nem feledkezhetünk meg a tanulmányokról sem, hiszen az egyetemjárásnak ez volt a legfontosabb célja. A beiratkozási listákból kiderül, hogy a magyarok 84%-a teológiát tanult, második leggyakrabban választott szak a filozófia volt (mindössze 7,5%), 5,6% tanult orvosnak, 2,6% jogásznak és mindössze négyen választották a természettudományokat. Levelekben, naplókban, professzorok bizonyítványaiiban olvashatunk arról, ki mit tanult, melyik professzorral került személyes kapcsolatba, mi történt, ha valaki az egyházon belüli új irányokkal érintkezett stb. A disputákban és disszertációkban arról is olvashatunk, hogy ezeket kiknek ajánlották, például gyakran a diákok jótévedőinek, illetve az üdvözlőverseket barátok írták.

Eredics Péter:

A kora újkori hollandiai magyar peregrináció emlékei

A Franekeri Egyetem matrikulájának köszönhetően tudjuk, hogy 1597. június 25-én egy Petrus Felckmannus nevű erdélyi fiatalember lépett a frízöldi akadémia teológus hallgatóinak sorába. Jelenlegi ismereteink szerint ő volt az első magyarországi diák, aki oda tanulmányai végett látogatott el. Korántsem újkeletű dologról volt azonban szó, hiszen honfitársaink külföldi egyetemjárása már jóval korábban kezdetét vette. Mivel Magyarországon hosszú ideig nem volt önálló egyetem, a 12. századtól kezdve Bécs, Bologna, Krakkó, Pádua, Párizs, valamint Prága volt hivatott tudással felvértezni a tanulmányaikat legmagasabb szinten folytatni kívánókat. A reformáció elterjedésével pedig a 16. század közepétől a német és svájci egyetemek is egyre nagyobb tömegeket vonzottak. A peregrináció addig nem látott méreteket öltött, ám a harmincéves háború (1618–1648) megtörte a lendületet. A csatározások következtében a németországi utazások veszélyessé váltak és több egyetem is kénytelen volt ideiglenesen bezárni kapuit.

A magyarok figyelmébe Heidelberg 1622-es feldúlását követően fordult az észak-németalföldi protestáns egyetemek felé. A Hét Egyesült Holland Tartomány Köztársasága akkor már természetesen nem volt ismeretlen Magyarországon. Gondoljunk csak Szepesi Csombor Márton Kassán 1620-ban megjelent *Europica varietas* című munkájára, melyben a szerző részletesen bemutatja a köztársaság több tartományát és kitér egyebek mellett a franekeri és leideni egyetemekre is. A magyar diákok első csoportja 1623 folyamán iratkozott be az említett két oktatási intézménybe. Megjelenésük a *peregrinatio hungarica* újabb fejezetének jelentette nyitányát. Egy olyan folyamatát, mely a 18. század végéig jelentős szerepet játszott hazánk szellemi fejlődésében, de jótékony hatással volt a Habsburgok által elnyomott magyar református egyházra is. A hollandiai peregrináció közel két évszázada alatt diákjaink tömegei töltöttek hosszabb-rövidebb időt az észak-németalföldi protestáns akadémiákon. Számuk csak Franekerben valószínűleg meghaladta az 1200 főt, nem is beszélve az Amszterdamban, Deventerben, Groningenben, Harderwijkben, Leidenben és Utrechtben tanult peregrinusokról.

E szoros kulturális érintkezés természetesen nem múlt el nyomtalanul. A diákok ottlétének emlékeit számtalan könyv- és levéltár őrzi. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül néhány nyomtatott és kézzel írott forrás bemutatására kerül sor. Első helyen kell szólnunk a korabeli egyetemi oktatás szerves részét képező tézisek-

ről, az úgynevezett gyakorló disputációkról és a doktori fokozat megszerzéséért megvédett *pro gradu* disputációkról. E néhány oldalas nyomtatásban megjelent könyvecskék hasznos információkkal szolgálnak az elnöklő professzor nézeteiről, valamint a vizsgázó diákok baráti köréről, patrónusairól. A diákok a szorgalmukat bizonyító tézisek mellett egyéb, az egyetemi élethez közvetlenül nem kapcsolódó könyveket is megjelentettek Hollandiában, melyek egyik nagy csoportját alkotják a fordítások. Ezek előszavából kiolvasható az évszázadok során sokat szenvedett magyar haza érdekében való tenni akarás, az európai nemzetekhez történő szellemi felzárkózás elősegítése olyan művek lefordítása által, melyeket a magyar olvasóközönség a nyelvismeret hiányában eredetiben elolvasni nem volt képes. A jó fordításhoz elengedhetetlen a megfelelő nyelvtudás. Diákjaink latin tudása közismerten színvonalas volt, s akinek lehetősége nyílt arra, hogy otthon megkezdett tanulmányait valamelyik nyugat-európai egyetemen folytassa, az a latin mellett jól elsajátíthatta többek között az angol, német és holland nyelvet is. Korabeli források sejtetni engedik, hogy közülük sokan éltek e lehetőséggel. A magyar nemzeti bibliográfiák, így a *Régi Magyar Könyvtár* és a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* jelentős számú latin, angol és német forrású művet tartalmaznak. Ezek mellett azonban több olyan fordításról is tudomásunk van, melyeket peregrinusaink közvetlenül hollandból ültettek át anyanyelvükre. A Diószegi Kis István-féle *Leiki fegyver* például a kor egyik sikerkönyvének számított.

Végezetül szót kell ejtenünk a kézzel írott források két nagy csoportjáról: az emlékkönyvi bejegyzésekről és a levelekről. A kora újkorban külföldre látogató honfitársaink körében rendkívül népszerűek voltak az *album amicorum* vagy *Stammbuch* néven is ismert emlékkönyvek. A hazai és külföldi tudományos gyűjtemények bővelkednek e kis könyvecskékben, melyek jelentőségét a korábbi századokkal foglalkozó kutatók számára nem lehet eléggé kihangsúlyozni. A bennük található, általában több év alatt született bejegyzések, eredetüket tekintve a társadalom különböző rétegeinek széles skáláján mozognak: származhatnak például kereskedőtől, diáktársaktól és lelkészekről, de kiemelkedő tudósoktól, professzoroktól és államférfiaktól is. Segítségükkel hű képet festhetünk az adott kor viszonyairól és kiegészíthetjük velük hiányos ismereteinket. Az interneten egyre gyakrabban felbukkannak részben vagy teljesen feldolgozott albumok. Követendő példaként álljon itt ifj. Pápai Páriz Ferenc európai peregrinációjának emlékkönyve a 18. századból, amely részletes mutatóival, kiegészítő információival valóságos aranybányát jelent a kultúrtörténészek számára.

A *Catalogus Epistularum Neerlandicarum* (CEN) adatbázis alapján tudjuk, hogy az amszterdami, groningeni, leideni és utrecht-i egyetemi könyvtárakban, valamint a hágai Királyi Könyvtárban több mint 100 olyan 17. és 18. századból származó, eddig csak részben publikált levél található, melyeket magyar diákok, többek között Kassai Bakai Benedek, Tsepregi Ferenc, Verestói György és társaik írtak olyan híres professzoroknak, mint Franciscus Burmannus, Petrus Burmannus, Paulus Chevallier, Daniel Gerdes, Rijklof M. van Goens, Andreas Rivetus, Christophorus Saxe, Hendrik A. Schultens, Ludovicus C. Valckenaer en Petrus Wesseling. Olvashatunk bennük a diákok egyetemi élményeiről, így a beiratkozásról, a disputációkról, teológiai kérdésekről és véleményekről, de olyan hétköznapi dolgokról is, mint az utazással járó nehézségek, pénztelenség, könyvek vásárlása vagy épp eladása.

Bár a peregrináció az utóbbi években a kutatás homlokterébe került, még mindig nem jutott és az anyag mennyiségét tekintve nem is juthatott el a rendelkezésre álló adatok teljes körű összegyűjtéséig és azok feldolgozásáig. Optimizmusra ad okot ugyanakkor, hogy a peregrinusok életéről és munkáiról egyre több publikáció látott s lát napvilágot.

Tüski Márti:

A „magyar” egyház Hollandiában

Arra emlékezünk, hogy tanulni vágyó magyarok érkeztek Hollandiába. Arra is emlékezünk, hogy ezek a magyarok, a Hollandia nyújtotta szabadságot kihasználva, saját társasági, egyházi életet élhettek. Ebből a szempontból Hollandia egyedülálló. Ki kell hangsúlyoznunk, a magyarok tanulmányaik befejeztével nagyrészt hazatértek Magyarországra, hogy megszerzett tudásukat hazájukban kamatoztassák.

Ebbe a folyamatba az 1930-as évek világgazdasági válsága idején állt be változás. Ekkor számos olyan magyar kereskedő telepedett le Hollandiában, akik arab országokkal és a holland gyarmatokkal kereskedtek. Ők voltak az első csoport, akik Hollandiában maradtak. Elsősorban Hágában és Amszterdamban telepedtek le és beilleszkedtek a holland társadalomba. Akkoriban szakmunkásokból is hiány volt Hollandiában, így azok is jöttek. Annak érdekében, hogy a hollandiai magyarok megőrizték saját kultúrájukat, egyesületeket alapítottak. Így jött létre a Hágai Nőegylet és a Hungária Klub. Úgy tettek, mint a hollandok vagy az angolok, akik a gyarmataikon szintén klubokat alapítottak. Továbbra is érkeztek diákok, akik csak úgy, mint a peregrinusok, tanulni jöttek Hollandiába. A második világháború után érkezett diákok és a 30-as években itt tanuló egyetemisták között az volt a különbség, hogy az előbbieket az egyesületek segíteni tudták a hollandiai beilleszkedésben.

Emellett még két szervezetet hoztak létre az első világháború után, egyet a református egyházak, a másikat pedig a katolikus egyház, hogy a volt Osztrák-Magyar Monarchia területéről származó háborús árvákat, a „gyerekvonatosokat” segítsék Hollandiában. Sok gyereket örökbe fogadtak a holland nevelőszülők, de ezek a magyarok egészen öregkorukig megőrizték anyanyelvüket. A második világháború után újra indultak a gyerekvonatok, aminek az lett a következménye, hogy magyar csoportok tartósan, vagy akár folyamatosan Hollandiában maradtak. A holland kormány a Központi Statisztikai Hivatalon keresztül pontosan nyilvántartotta az ide érkezőket, de az állampolgárság megadásával szűkmarkúan bánt. Az egyik gyerekvonatos néni azt mesélte, hogy csak egy holland férfivel kötött házassága után tíz évvel igényelhetette meg a holland állampolgárságot.

1948. augusztus 20-án leereszkedett a vasfüggöny, mely gyökeres változásokat hozott. A gyerekvonat még 600 gyermeket visszavihetett Budapestre, de a következő csoport már nem kezdhetette meg útját Hollandia felé. Sem a diákok, sem a

kereskedők nem léphették át a határt. Mint az európai politikában mindenhol, itt is pánik tört ki. Senki sem sejtette, hogy ez a helyzet sokáig tarthat, mindenki tart-hatatlanak ítélte az állapotokat. A diákok között teológusok is voltak. A Hungária Klub elnöke, Gaál Gyula Megkérte Tüski tiszteletest, a gyerekvonatok lelkészét, hogy gondoskodjon a hollandiai magyarok lelki gondozásáról. Az egyesületek címlistáján kívül semmi sem állt rendelkezésre, se anyagi eszközök, se egy minta, amit követni lehetett volna. Tüski tiszteletes azt tette, amit a háború alatt is tett, istentiszteletet tartott. Először Utrechtben, a Hamburgerstraaton, 1948-ban, majd később Amszterdamban hogy közösen, úrvacsorával ünnepelhessék a Karácsonyt.

Döbbenet lett úrrá mindenkin, mikor kiderült, milyen következményei vannak egész Európában a határok lezárásának. A második világháború végén az orosz előrenyomulásnak köszönhetően 1,5 millió magyar szorult ki saját országából és került Ausztriába. Ők voltak a Displaces Persons, a DP-sek. Európa a Marshall-segélytől függött. A DP-seket barakkokban helyezték el, gyakran volt németországi vagy ausztriai koncentrációs táborokban. A kormányok azonban nem tehettek többet. Tüski tiszteletes kapcsolatot keresett Nagy Sándor tiszteletessel, aki Hollandiába jött. Utrechtben, a Tollensstraat 16 szám alatt, a Weener család lakásának padlásszobájában éjszaka hozták meg a döntést, hogy Nyugat-Európában létre kell hozni egy ideiglenes Református Egyházat. Nagy tiszteletesnél volt egy megbízólevél, mely a Magyarországi Református Egyház Dunamelléki egyházkerületétől származott és mely a DP-sek lelki gondozásának szükségességéről szólt.

Ennek a levélnek köszönhetően az Amerikai, Dél-Amerikai, Dél-Afrikai és Ausztráliai református magyar egyházak is hozzájárulásukat adták egy ilyen egyház alapításához. Az Amerikai püspökségek készen mutatkoztak arra, hogy szavatolják a nyugat-európai református lelkészek illetékességét. 1953-ban hivatalosan is megalakult a Nyugat-Európai Magyar Református Egyház.

A négy legnagyobb holland protestáns egyház: a Nederlands Hervormde Kerk, a Gereformeerde Kerken in Nederland, a Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt és a Christelijk Gereformeerde Kerken felelősnek érezték magukat mind a Nyugat-, mind a Kelet-Európában élők helyzetéért. Tüski tiszteletes kezdeményezésére létrehozták az „Admiraal de Ruyterfonds” alapítványt. Ennek az alapítványnak az anyagi háttere és súlya tette lehetővé, hogy a Református Egyház elkezdhesse munkáját. A kormányok is elismerték az új egyházat. Hollandiában Bibliákat, énekeskönyveket, Heidelbergi Kátét nyomtattak egész Európa és Jugoszlávia számára. A lelkipozítói szolgálat egész Európára kiterjedő hálózata készült el. Az országok

elosztották egymás között a PD-seket földrészek és országok szerint. Minden elrendeződött, csupán az állandó fenyegetettség jelentett veszélyt: mi történik a vasfüggöny mögött, a sztálinista rezsim határain belül. Rémisztő hírek érkeztek a Gulag munkatáboraiiba száműzött emberekről vagy egész családokról, az egyházak és a gondolat szabadságának elnyomásáról. Az „Admiraal de Ruyterfonds” alapítvány és a Református Egyház elhatározta, hogy segíteni fog az elnyomottakon. Volt ellenállók is csatlakoztak az egyházi munkához és magukévá tették a kezdeményezést, hogy Kelet-Európában segítsenek.

1956. október 23-án felkelés tört ki Magyarországon, ez volt a nagy esély. Megnyíltak a határok, lehetett telefonálni. A genfi központú Egyházak Tanácsa rögtön kapcsolatot keresett többek között Ravasz László püspökkel. Mások még nem mertek telefonálni. November 4-én a felkelést vérbe fojtották. Ismét szembesülni kellett a menekültek és elhelyezésük problémáival. De a legrosszabb még hátra volt. Senki sem számított arra, hogy a telefonvonalak ugyan használhatóak voltak, de a lehallgatások továbbra is folytatódtak. A magyar titkosszolgálat nekilátott a munkának, aminek messzemenő következményei voltak a Magyarországi Református Egyházra nézve mind Nyugaton, mind Keleten.

Az előadásban az események további alakulásáról tudhat meg többet a hallgatóság.

Lucius W. de Graaff:

Magyar hírzések holland templomokban

Ha egy másik gyülekezetbe hívnak el prédikálni, rendszeresen találkozom az előtér falára vagy a tanácsterembe akasztott magyar hírzésekkel. Általában egy bibliai idézetet hímeztek rá. Gyakran előforduló verssor a rómaiakhoz írt levélből: „Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?” (Róm 8: 31) Ezek a szavak találhatóak a Magyarországi Református Egyház címerfeliratában is.

A legtöbb gyülekezeti tag pedig minden további nélkül el tudja magyarul, hogy mit keres egy piros-fehér magyar hírzés az épületben. Ezzel el is érkeztem ahhoz a területhez, mely nem hiányozhat a holland-magyar kapcsolatokból: a holland gyülekezetek magyarországi testvéreikért tett erőfeszítéseikhez.

Michiel de Ruyterfonds

Előadásomban visszamegyek az időben, egészen az előző század közepéig. Még az 1956-os magyar forradalom előtt létrehozták Hollandiában az Admiraal de Ruyterfonds-ot. Őt holland protestáns egyház alapította azzal a céllal, hogy diakóniai munkát végezzenek a magyar menekültek között. A menekültek lelki gondozója a 2010-ben elhunyt Tüski István tiszteletes volt, aki ezzel egy régi hagyományt folytatott. Ugyanis idén, 2012-ben arra emlékezünk, hogy az utóbbi 290 év során Utrechtben tarthattak magyar nyelvű istentiszteleteket.

Az idők folyamán a Michiel de Ruyterfonds-ot alapító, már említett öt egyházban magánkezdményezésre olyan szervezetek jöttek létre, melyek célja a magyarországi és a környező országokban, kisebbségben élő magyarok segítése volt.

A következő szervezeteket szeretném kiemelni: Hulp Oost-Europa; Kom Over En Help; Fundament és az Europa Commissie. Csak a Christelijke Gereformeerde egyházak nyújtanak segítséget küldötteiken keresztül. Az öt egyházi szervezet képviselői 2011-ben megkapták a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje kitüntetését.

Egy nehéz terület

Mivel a legjobban a holland Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) részéről a református magyaroknak nyújtott segítség történetét ismerem, ezért elsősorban erről szeretnék beszélni.

Egészen az 1980-as évekig a holland Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) egyházon belül két szervezet működött.

Ez a megosztottság annak volt köszönhető, hogy a magyarországi helyzet lényegesen különbözött a környező országokban uralkodó állapotoktól. A kommunista elnyomás például Romániában sokkal erőszakosabb volt, mint Magyarországon. A kárpátaljai egyházakat még csak meg sem látogathattuk.

Az egyik szervezet tehát erre a „nehéz” területre koncentrált. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a segélyezés a legnagyobb titokban folyt. A Bibliákat és egyházi könyveket be kellett csempészni az országba. Ez nem azt jelentette, hogy maguk a hollandok valamilyen nagy veszélynek lettek volna kitéve. Sokkal inkább azok a magyarok voltak veszélyben, akiknek a küldeményeket szánták, mivel külföldi keresztényekkel léptek kapcsolatba.

A Contact Christenen Buitenland nevű szervezet az anyaországra, Magyarországra koncentrált. A „gulyáskommunizmusnak” köszönhetően a külföldiek számára egyszerűbb volt bejutni Magyarországra. Lehetőséggé vált lelkészek látogatása és összejövetelek megszervezése. Ha mindez kellő titokban történt és a szükséges óvatossággal párosult, akkor a kockázatot jelentősen csökkenthettük. A hatóságok többé-kevésbé szemet hunytak e tevékenység felett.

A rendszerváltás után már nem volt szükség arra, hogy különbséget tegyünk Magyarország és a „nehéz területek” között. Ennek volt köszönhető, hogy a holland Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) két segélyszervezete egy idő után egyesült és létrehozta a Fundament Alapítványt. Ez a szervezet mind a mai napig továbbra is segíti a magyar református testvéreket mind Magyarországon, mind a környező országokban.

A helyi bizottságok, a segélyezés alapegységei

Milyen segélyekre kell gondolnunk, ha a fenti szervezetek tevékenységét említjük? Az első időszakban mindenképpen az anyagi természetű segítségnyújtás volt túlsúlyban. A templomok és a parókiák rettenetes állapotban voltak. Belátható tehát hogy nem elégedhettünk meg különböző teológiai konferenciákon tartott bátorító beszédekkel és vigasztaló beszélgetésekkel. Több autónyi használt ruhát vittünk Magyarországra és piruló arccal néztem, ahogy a ruhákat a csomag kibontása után rögtön felpróbálják és hogy mennyire örültek a családok ezeknek a küldeményeknek. Nem csak pénzt és ruhákat vittünk, hanem például „új csípőt” is. A magyar orvosok elég jól képzetek voltak ahhoz, hogy csípőprotéziseket ültesse-

nek be, azonban egyszerűen nem állt rendelkezésre a megfelelő anyag. Gyakran egyes gyógyszerek is hiánycikknek számítottak. A vámrendelkezések miatt ezeket a gyógyszereket is gyakran be kellett csempészni az országba.

És ki gondoskodott a pénzről és a többi dologról, melyre oly nagy szükség volt? Mindent a helyi bizottságok gyűjtötték össze. Majd mindegyik gereformeerd vrijgemaakt gyülekezetben volt egy bizottság, mely a Kelet-Európába irányuló segítyekkel foglalkozott.

Azoknak a sok száz testvérünknek a nevét, akik csendesen tették a dolgukat, soha sem fogják megemlíteni a történelemlönyvek, de Nála fel van jegyezve a nevük. Nála, aki Mikeás próféta szájába adta a szavakat:

*„Megjelentette néked, oh ember, mi
légyen a jó, és mit kíván az Úr te tőled!
Csak azt, hogy igazságot cselekedjél,
szeressed az irgalmasságot, és hogy
alázatosan jársz a te Isteneddel.”*

Mikeás (6, 8)

Magyar hímzések a holland templomokban

A fentebb vázolt munkamódszer oda vezetett, hogy gyülekezeti szinten rengeteg ismeretségre tettünk szert. Főleg lelkészek mentek Magyarországra, akik ott kollégákkal találkoztak és a kapcsolatok maradandónak bizonyultak. Magyar lelkészeket hívtak meg Hollandiába, hogy beszéljenek a magyar egyházi életről. Vendégek és vendéglátók kölcsönösen megajándékozták egymást, így kerültek a magyar hímzések a holland gyülekezetekhez. Sok esetben a díszhelyre kerültek, így emlékeztetve bennünket a magyar-holland kapcsolatokra.

Op het verzoek door de Heeren Professores Theologie aende Heeren Burgemeesteren gedaen, aende Concert de Vroetichap by dese aende Hongarische en Zerenbergsche Studenten alhier permiffie, omme des Zondags ten elf ueren voornocis in't bovenste auditorium vande Academie onder haer te houden haeren godsdienst en te doen een predicatie.

Hongarische Studenten
het bovenste auditorium
gegeven ons in
te prediken.

Het besluit van de schouten en de schepenen van Utrecht uit 1722, dat bepaalt dat Hongaren in eigen taal hun godsdienst mogen belijden en daarvoor een ruimte ter beschikking stelt.
Az utrechtí városi tanács írásos engedélye 1722-ből, melyben lehetővé teszi a magyar nyelvű istentiszteletek tartását Utrechtben.

Debreceni Egyetem
Néderlandisztika Tanszék

Hongaars ontmoetingscentrum
Magyar Otthon